

Доценко І. О., к.е.н., доцент,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

Досліджено розвиток сучасної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування України. Сформульовано поняття «соціальний ризик». Визначено місце і роль соціальних ризиків в системі соціального забезпечення. Проведено комплексне дослідження вітчизняної прагматики та проблематики державного страхування в контексті соціальних ризиків. Розглянуто основні фактори впливу на функціонування системи соціального забезпечення населення. Проаналізовано соціальні ризики у життєвому циклі економічно активного населення.

Ключові слова: *ризик, соціальний ризик, соціальне страхування, соціальне забезпечення, соціальний захист.*

Исследовано развитие современной системы общеобязательного государственного социального страхования Украины. Сформулировано понятие «социальный риск». Определено место и роль социальных рисков в системе социального обеспечения. Проведено комплексное исследование отечественной прагматики и проблематики государственного страхования в контексте социальных рисков. Рассмотрены основные факторы влияния на функционирование системы социального обеспечения населения. Проанализированы социальные риски в жизненном цикле экономически активного населения.

Ключевые слова: *риск, социальный риск, социальное страхование, социальное обеспечение, социальная защита.*

Development of the modern system of obligatory state social security of Ukraine is investigational. A concept "social risk" is set forth. The location and role of social risks are determined in the system of public welfare. A complex study of problems of state insurance is undertaken in the context of social risks. The basic factors of influence are considered on functioning of the system of public welfare of population. Social risks are analysed in the vital loop economically active population

Keywords: *risk, social risk, social security, public welfare, social defence.*

Постановка проблеми. Останнім часом процес формування, становлення й розвитку українського суспільства відбувається в складних політичних і суперечливих соціально-економічних умовах. Діюча система соціального забезпечення в Україні залишається недосконалою, її інститути та інструментарій не дозволяють вирішити такі гострі соціальні проблеми, як: надмірна диференціація доходів різних груп населення; поширення бідності серед працюючого населення; зниження реальних розмірів заробітної плати і соціальних гарантій; несправедливий перерозподіл національного доходу тощо. Під дію соціальних ризиків все більше потрапляє економічно активне населення, яке сьогодні потребує особливого захисту та стає важливим об'єктом системи соціального забезпечення. Адже саме від підтримки економічно активного населення – головного виробника матеріальних благ, безпосередньо залежить рівень життя непрацевдатних і вразливих верств населення. Проблема визначення впливу соціальних ризиків на соціальне забезпечення має історичний характер. У ринкових відносинах вона набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню соціальних ризиків економічно активного населення, до недавнього часу, не приділялося достатньої уваги українськими вченими. Зазначена тематика була предметом наукового інтересу переважно західних науковців.

У сучасних дослідженнях визначено широке коло питань, висвітлення яких характеризує рівень соціальних ризиків з позиції соціального захисту держави. Оцінка соціальних проблем та факторів впливу на них знайшли відображення в наукових працях А. Амоші, Б. Данилишина, В. Куценко, О. Новікової. Різні аспекти загального стану захисту населення від соціальних ризиків постійно перебувають у центрі уваги відомих вчених, зокрема Е. Лібанової, Н. Борецької, В. Кропельницької. Водночас, ряд питань з даної проблематики недостатньо висвітлені у наукових працях. Залишаються мало дослідженими основи соціального забезпечення в контексті страхування соціальних ризиків; недостатньо уваги приділено дослідженню структури та визначенню соціальних ризиків економічно активного населення. Отже, відсутність цілісних комплексних підходів до вирішення проблемних питань соціальних ризиків економічно активного населення в системі соціального забезпечення актуалізує вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є визначення місця та ролі соціальних ризиків в системі соціального забезпечення економічно активного населення України.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток соціального забезпечення населення на українських теренах має складний шлях формування та розвитку. Зокрема, у попередньому існуванні соціальне забезпечення населення охоплювало державну та громадську допомогу особам, які втратили працездатність і не мають джерел для існування, включаючи різні види забезпечення, пенсії та допомоги, безкоштовне утримання громадян у будинках-інтернатах для людей похилого віку та інвалідів, забезпечення інвалідів автотранспортом, протезуванням, санаторно-курортним лікуванням та ін. Разом з тим фактично втілювалися інституційні державні гарантії на випадок безробіття, стосовно забезпечення мінімальної заробітної плати, мінімального прожиткового мінімуму, інших соціальних стандартів.

Роль соціального забезпечення полягає у сприянні покращення життєвого рівня населення і є важливим засобом запобігання бідності, позитивно впливає

на підвищення продуктивності праці та розвиток трудового потенціалу, базується на соціальній справедливості та виступає механізмом захисту населення від соціальних ризиків.

Таким чином, можна визначити, що об'єктом соціального забезпечення є соціальні ризики, а його практичне здійснення повинно спрямовуватися на їхнє попередження та подолання наслідків, оскільки ефективність системи соціального захисту визначається її здатністю запобігати та передбачати настання ризикової ситуації.

Як суспільне явище соціальні ризики визначаються складним сполученням різних факторів життя суспільства: соціальною та економічною політикою держави, зрілістю громадянського суспільства й законодавчої бази, розвиненістю трудових відносин між роботодавцями та найманими працівниками. При цьому конкретні види соціальних ризиків і відповідні форми соціального страхування залежать від комплексу факторів, що впливають на життєдіяльність індивіда та суспільства загалом.

Відповідно, соціальні ризики можна визначити як такі події в житті людини, за яких виникає небезпека втрати матеріальних засобів для задоволення її першочергових (базових) потреб, необхідних для збереження і відтворення повноцінного життя як члена суспільства.

Основними ознаками соціальних ризиків є [1]:

- об'єктивний характер, наступають незалежно від волі особи;
- виникнення впливає на матеріальний, життєвий рівень особи;
- закріплені у законодавстві, їх перелік вичерпний, тобто розширеному тлумаченню не підлягає;
- є підставою для призначення того чи іншого виду соціального забезпечення.

Суть державного соціального страхування полягає в розподілі відповідальності за настання соціального ризику між роботодавцями, найманими робітниками та іншими зайнятими особами, що підлягають обов'язковому соціальному страхуванню, тобто між соціальними партнерами.

Причому кожний із цих соціальних партнерів (держава, роботодавці, працівники) прагне в процесі соціального діалогу знайти оптимальні для нього пропорції в амортизації ризиків [2].

Базовою основою соціального забезпечення економічно активного населення є соціальне страхування, яке є одним із механізмів перерозподілу національного доходу. Крім того, його призначення полягає у виконанні однієї із центральних функцій суспільного виробництва у сфері трудових відносин – відтворювальної, виконання якої реалізується за допомогою формування й розподілу страхових ресурсів для захисту працівників від багатьох соціальних ризиків, в тому числі тих, що пов'язані з втратою працездатності (хвороба, інвалідність, старість), а також втратою місця роботи (безробіття).

Отже, роль соціального страхування полягає у попередньому виявленні та врахуванні соціальних ризиків, яких може зазнати будь-яка людина упродовж життя. Основними соціальними ризиками у життєвому циклі населення є: хвороба, виробничий травматизм, втрата годувальника, старість, безробіття, вагітність та пологи та інші (рис. 1.).

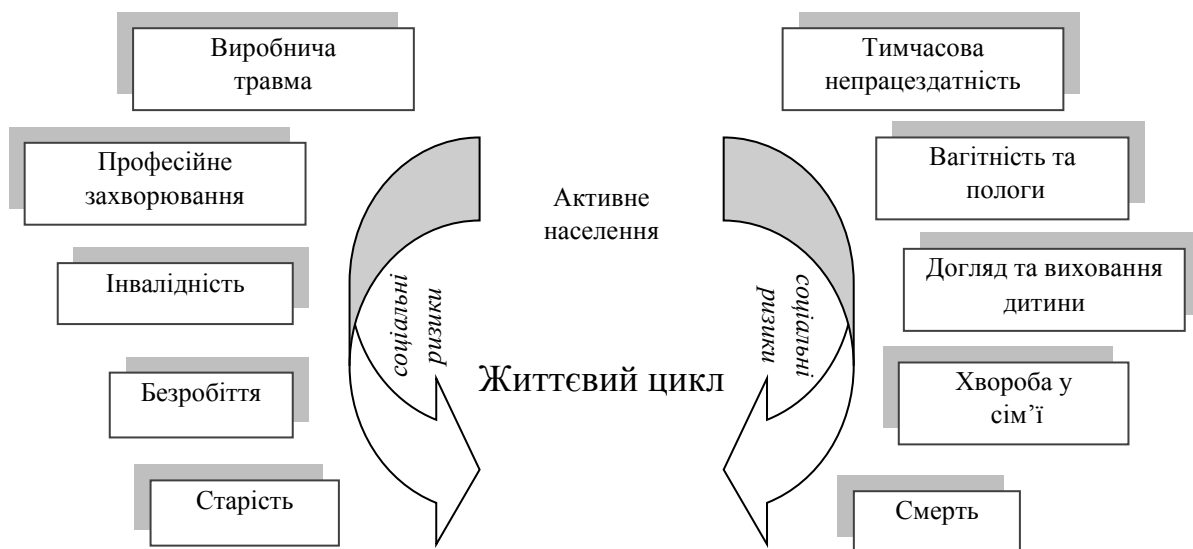

Рис. 1. Основні соціальні ризики у життєвому циклі економічно активного населення

Відповідно, головною метою системи соціального забезпечення є підтримка рівня доходів населення у разі виникнення соціальних ризиків для задоволення основних життєвих потреб та забезпечення гідного рівня життя.

Видами соціального забезпечення є: пенсії, державні соціальні допомоги, допомоги (виплати) по соціальному страхуванню, компенсаційні виплати, соціальні та медичні послуги, пільги та субсидії. Кожен із зазначених видів, як правило, складається з певного числа різновидів. Причому, якщо види соціального забезпечення мають стійкий, стабільний характер, то їх різновиди постійно змінюються, які варіюють залежно від конкретних політичних, економічних та інших умов, в яких перебуває держава на певному етапі її розвитку [4].

Так, наприклад, видами соціального забезпечення у зв'язку з хворобою (тимчасовою непрацездатністю) є матеріальна допомога по тимчасовій непрацездатності (у т. ч. догляду за хворими членами сім'ї), виплати на оздоровлення та профілактику хвороби, а також страхування по тимчасовій непрацездатності та медичне страхування. До видів соціального забезпечення у зв'язку з безробіттям віднесено: матеріальну допомогу по безробіттю, соціальні послуги державної служби зайнятості (у т. ч. послуги щодо працевлаштування, професійного навчання та підвищення кваліфікації, створення нових робочих місць, громадських робіт та ін.), а також страхування на випадок безробіття. Видами соціального забезпечення у зв'язку з вагітністю та пологами є матеріальна допомога по вагітності та пологам, медичне обслуговування та ін [5].

Необхідно зазначити, що кожна із зазначених форм та видів соціального забезпечення призначена для певних категорій громадян у передбачених законом випадках, однак всі вони мають спільну мету – соціальний захист населення.

На нашу думку, соціальний захист населення у – це сукупність соціально-економічних та організаційно-правових заходів, які здійснюються державою й суспільством та забезпечують підтримку добробуту людей і включають, окрім

безпосередньої допомоги у складних життєвих ситуаціях, запровадження таких механізмів, спрямованих на профілактику негативного впливу можливих соціальних ризиків. У сучасному суспільстві соціальне забезпечення населення здійснюється через пасивні й активні заходи. Так, пасивні заходи полягають у допомозі окремим особам та їх сім'ям, які не мають достатніх засобів до існування, тоді як, активні заходи спрямовані на захист осіб та їх сімей від втрат доходу, пов'язаних з настанням соціальних ризиків (безробіття, хвороба, нещасний випадок, старіння та ін.).

Отже, соціальне забезпечення є соціальним інститутом, який реалізує свою діяльність шляхом надання соціальних допомог та послуг населенню у разі виникнення соціальних ризиків через відповідні державні органи праці та соціального захисту населення, соціальні страхові фонди, соціальні служби, неурядові організації, профспілки та ін.

Саме держава відіграє пріоритетну роль у проведенні заходів, які сприяють покращеній роботі системи соціального забезпечення. Необхідність державного соціального забезпечення економічно активного населення обумовлюється рядом факторів:

– по-перше, це особливість організації сучасної ринкової економіки, в якій значну кількість членів становлять наймані працівники. Так, тимчасова або довготривала втрата працездатності в організованому суспільстві, яке будується на основі ринкового поділу праці та професійної спеціалізації, може призвести до втрати працюючими джерел існування;

– по-друге, неможливість сучасної сім'ї через невелику кількість її членів слугувати неформальним інститутом захисту від соціальних ризиків;

– по-третє, зниження соціальних ризиків шляхом добровільного індивідуального страхування неможливе для більшості громадян, оскільки таке страхування передбачає достатньо високі страхові внески. На відміну від добровільного індивідуального, обов'язкове державне соціальне страхування охоплює більшість економічно активного населення з різним рівнем доходів;

– по-четверте, надзвичайно важливим в умовах сучасної економіки є страхування ризиків, що не завжди охоплюються приватними програмами, наприклад тими, що пов'язані з медичним обслуговуванням.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що соціальне забезпечення населення слід розглядати як складову соціального захисту населення у разі настання відповідних соціальних ризиків. Потреба в соціальному захисті виникає саме за наявності факторів соціальних ризиків, що мають різноманітний характер (політичний, правовий, економічний, соціальний, демографічний, міграційний та ін.).

Список використаних джерел

1. Шаварина М. П. Пенсійне страхування в контексті соціальних ризиків / М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file.pdf>.
2. Гладченко М. М. Ризики формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Львівської області) / М. М. Гладченко, В. Я. Бідак // Регіональна економіка – 2010. – № 1. – С. 25-31.
3. Нікітчина О. В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області) / О. В. Нікітчина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/eui_2010_2_31.pdf.
4. Истомина Е. А. К вопросу о классификации социальных рисков / Е. А. Истомина // Научно-информационный журнал «Вопросы управления». Выпуск № 3 (20) – Трудовое и гражданское право. – 2012. – С. 4-8.
5. Бориченко К. В. Соціальні ризики як підстава надання соціального захисту сімей з дітьми / К. В. Бориченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Випуск 3. Т. 1. – С. 134-136.
6. Рошканюк В. М. Соціальний ризик як елемент соціально-забезпечувальних правовідносин / В. М. Рошканюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2014/48.pdf.